

İNSANLIĞIN ŞAHİDİ

MEKKE

GEÇ ANTİK ÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE KUTSAL ŞEHRİN TARİHİ

YAYINA HAZIRLAYANLAR:

FERİDE BOZCU
AYŞE MUTLU ÖZGÜR

alBaraka
Yayınları

FERİDE BOZCU

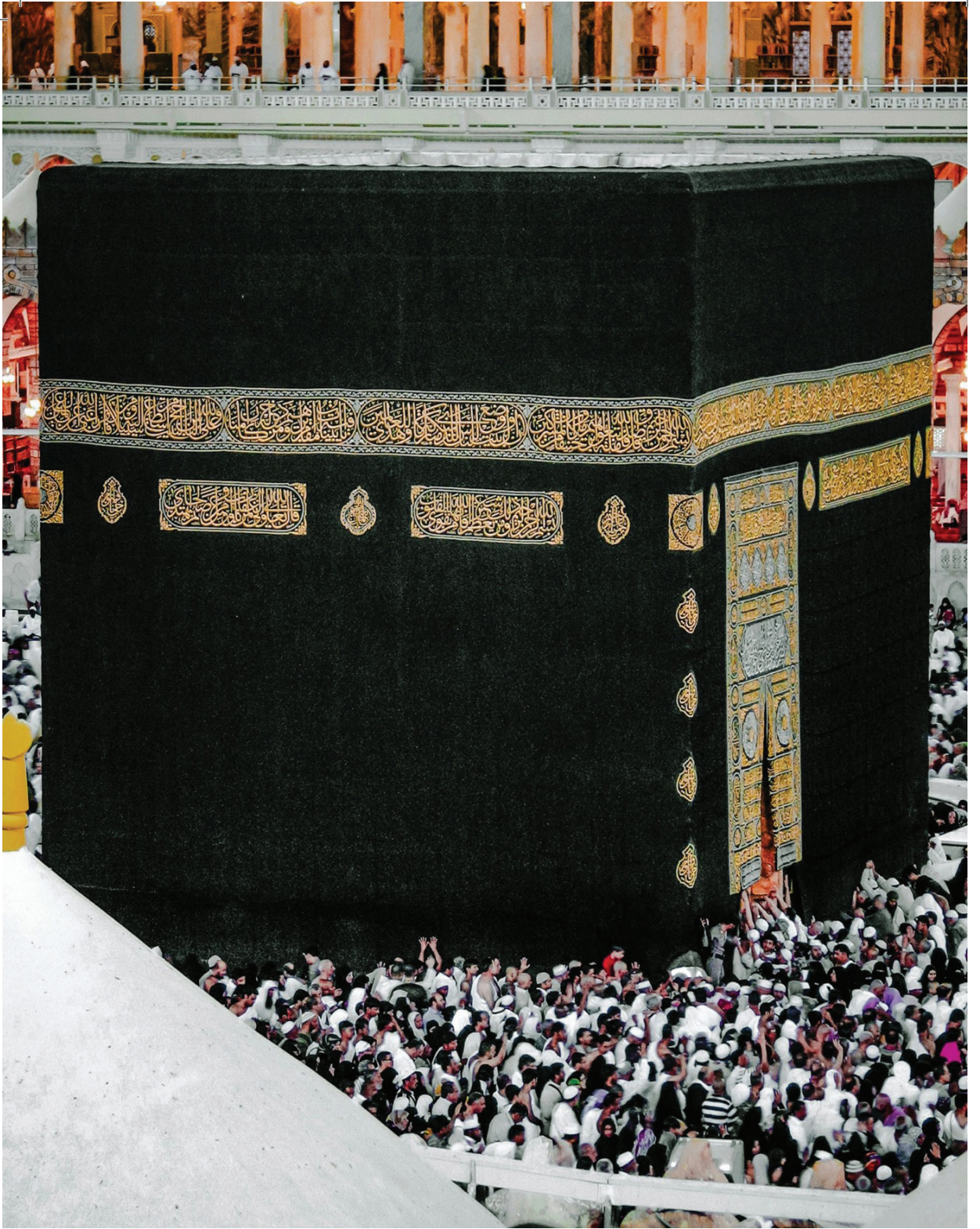
İstanbul Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Sanat Tarihi kürsüsünden mezun oldu. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Yüksek Lisans Programına kabul edildi. Heath W. Lowry danışmanlığında “14.-15. Yüzyıl Erken Dönem Osmanlı Tarihinde Bir Saray Şehri Dimetoka” başlıklı yüksek lisans tezini hazırladı. Yüksek lisans tezi *Bir Saray Şehri Dimetoka Özelinde Balkanlar ve Osmanlı'nın Kuruluş Yılları* başlığıyla 2018 yılında kitap olarak yayınlandı. 2016 yılından bu yana sanat tarihi eğitimleri ve seyahatleri düzenlemeye devam etmektedir. Yanı sıra 2020 yılından bu yana Habitat TV’de yayında olan *Konuşan Tarih* adlı belgesel programı hazırlayarak sunumunu yaptı. 2021 yılında Jülide Bozcu ile beraber *İnsanlığın Eş Zamanlı Tarihi* kitabını yazdı. Üç cilt olarak tasarlanan kitabın ilk cildi Şubat 2022’de ilk baskısını, Eylül 2022’de ikinci baskısını, Mayıs 2024’te üçüncü baskısını yaptı. Albaraka Kültür Sanat ve Yayıncılık için *Sanata Seyirci Olmak* ve *Meşkin Efendisi* kitaplarını hazırladı. Uzun yıllar emek verilen “Eş Zamanlı Tarih” ve “Eş Zamanlı Sanat Tarihi” seminerlerini yapmakta, “Yanıma Kalan Seyahatler” ve “Sanata Seyirci Olmak” seminer ve seyahatlerini tasarlamaktadır.

AYŞE MUTLU ÖZGÜR

Lisans ve yüksek lisans eğitimini İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünde tamamlayan Özgür, bu dönemde sömürge sonrası edebiyat ve oryantalizm üzerine çalıştı. Ardından Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalında doktora eğitimine devam ederek 2021’de “Oryantalistlerin Tek Râvili Tariklerle İlgili İddiaları” başlıklı teziyle doktora derecesini aldı. Bu çalışması *Hadise Oryantalist Yaklaşımlar: Tek Râvili Tarikler Özelinde Bir İnceleme* adıyla yayımlandı. Araştırmalarını oryantalizm, sömürgecilik, post-kolonyal söylem ve Batı’da yapılan İslam çalışmaları alanlarında yürütmektedir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Giriş: Kutlu Şehir Mekke	11
İsmail Taşpınar	
İslam Öncesi Dönemde Mekke	21
Nihal Şahin Utku	
Asr-ı Saadet Döneminde Mekke	39
Nihal Şahin Utku	
Hulefâ-yı Râşidîn Döneminde Mekke	45
Nihal Şahin Utku	
Emevîler ve Abbasîler Döneminde Mekke	55
Adnan Demircan	
Fâtımîler ve Eyyübîler Döneminde Mekke Emîrliği ve Mekke	79
Burak Gani Erol	
Memlûk İdaresi Altında Mekke ve Mekke Emîrliği	101
Burak Gani Erol	
16.-18. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Dönemi'nde Mekke	129
Tuğba Aydeniz	
19. Yüzyıldan Günümüze Mekke	159
Zekeriya Kurşun	
İslam Öncesi ve İslamî Dönemde Hac İbadeti	195
Adem Apak	
Osmanlı Dönemi Hac Rehberlerinde (Menâzil ve Menâsik Kitaplarında)	
Mekke Şehri ve Hac	225
Güllü Yıldız	
Oryantalistlerin Seyahat Notlarında Mekke	261
Ayşe Mutlu Özgür	
İslam Kültürü ve Sanatında Kâbe	291
Feride Bozcu	
Görsel Listesi	349
Kaynakça.....	355

Görsel 1: Kâbe. Mekke, Suudi Arabistan. Fotoğraf: Sam Riz.

ÖNSÖZ

Şehir tarihçiliğinin bilhassa Batı'da bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkışı geç olsa da bu türün ilk örneklerini çok daha erken bir dönemde Müslümanların yazdığı eserler oluşturur. Bu eserlerin yazılmasının farklı sebepleri vardır. Öncelikle fetih hareketleriyle genişleyen İslam topraklarının yöneticileri, ele geçirilen yeni şehirlerle ilgili bilgi sahibi olma arzusunda idi. Ayrıca bu topraklarda yaşayan Müslümanlar, Hz. Peygamber'in (SAV) doğduğu şehir Mekke ve hicret ettiği Medine'yi merak ediyordu. Bazı şehirlerin Kur'an'da ve hadislerde zikredilmesi, onlarla ilgili eser yazılmasını teşvik eden önemli bir etkendi. Böylelikle 8. yüzyıldan itibaren Müslümanlar şehir tarihi eserleri kaleme almaya başladı. Yazarlar bu eserlerde rivayetlerden, kendi gözlem ve tecrübelerinden yararlandılar. Zaman zaman anlatıların arasına harita, minyatür, kitabe ve sikke görselleri eklendi; seyahatname ve destan gibi yazılı türler bu metinlere dâhil edildi.

Şehir tarihçiliği başlangıçta dinî saiklerle ortaya çıkmış, alanın ilk örnekleri genellikle muhaddisler tarafından kaleme alınmıştır. Hadis toplamak amacıyla yaptıkları yolculukları gösteren haritalardan, ömürlerinin büyük bir kısmını seyahatle geçirdikleri anlaşılan muhaddislerin bu türün ilk örneklerini kaleme almaları şaşırtıcı değildir. Bu ilk eserlerde hadis ilminin yöntem ve teknikleri kullanılsa da zamanla tarih ilmi çerçevesinde şehir tarihçiliğine özgü bir üslup gelişmiştir. Özellikle Abbâsî dönemindeki çeviri faaliyetlerinin ve kültürel ortamın etkisiyle coğrafya ilminin ilerlemesi şehir tarihçiliğini de etkilemiş, birçok müellif hem tarihçi hem coğrafyacı kimliğiyle eser telif etmiştir.

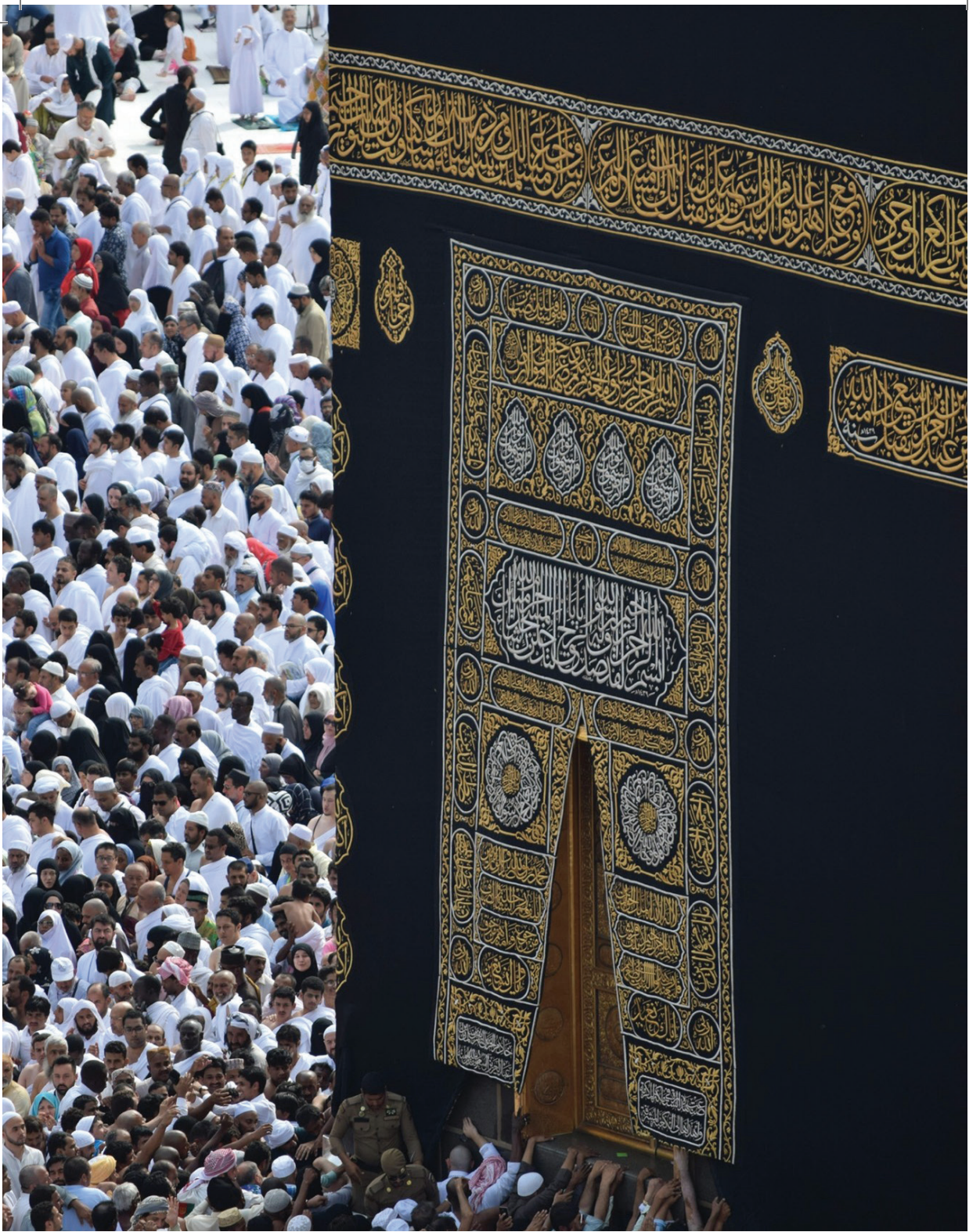
Mekke ve Medine, haklarında erken dönemden itibaren en fazla eser kaleme alınan merkezler olmalarının yanı sıra alanın en güzel örnekleri

de bu iki şehir üzerine yazılmıştır. Mekke ile ilgili bilinen en erken tarihli eser Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) yazdığı *Risâle fî fazli Mekke*'dir. Ebü'l-Velîd el-Ezrakî'nin (ö. 250/864) *Abbâru Mekke*'si, erken dönem şehir tarihlerinde yaygın olarak görülen ahbâr başlıklı eserlerin ilk örneğidir. Tarihî süreçte Mekke şehri, yazılış amacına göre farklı türlerde çok sayıda eserin konusu olmuştur. Bu konuda Türkçe olarak kaleme alınan çalışmaların en meşhurları, merhum Mustafa Sabri Küçükaşçı'nın *Câhiliye'den Emevîlerin Sonuna Kadar Haremeyn* ve *Abbâsîlerden Osmanlılara Mekke-Medine Tarihi* eserleridir.

Elinizdeki çalışma, öncekilerden farklı olarak kutsal şehir Mekke'nin İslam öncesinden günümüze uzanan tarihini anlatmak amacıyla yola çıktı. Bu eserde kutsal şehrin siyasi tarihinin yanı sıra hac ibadeti başta olmak üzere farklı unsurlara da yer vermeye özen gösterdik. Bu çerçevede mümkün olduğunca folklorik öğeler ve ticari hayattan bahsettik; menâzilnâmelere ve oryantalistlerin seyahat notlarına yer verdik. Kâbe ve Mescid-i Harâm'ın inşa tarihi, önemine binaen ayrıca ele alındı. Bahsi geçen konuların her biri alanında uzman kişiler tarafından kaleme alındı.

İnsanlığın Şahidi Mekke kitabı için yazılarıyla destek sağlayan çok kıymetli akademisyenlere, danışmanlığını esirgemeyen Prof. Dr. Kürşad Demirci ve Prof. Dr. Tuğrul Kurt'a, Goethe Üniversitesinde İslam Arkeolojisi ve Sanat Tarihi bölümünde Mekke arkeolojisi ile ilgili doktorasını hazırlayan Serap Ermiş'e, görsellerin temininde gayret gösteren Ayşe Uçar'a ve tüm bu süreç boyunca desteğini esirgemeyen ailelerimize teşekkürü borç biliriz.

Feride Bozcu & Ayşe Mutlu Özgür
İstanbul, Eylül 2025

Görsel 2: Kâbe, Mekke, Suudi Arabistan. Fotoğraf: Haidan.

GİRİŞ

İsmail TAŞPINAR*

Kutlu Şehir Mekke

İnsanlık tarihi boyunca kutsal sayılan coğrafyalar, yerler ve şehirler her zaman var olagelmıştır. Dinlerin işaret ettiği manevi çekim alanları olan bu “kutsal mekânlar”, inananları tarafından düzenli olarak ziyaret edilmiştir. Bir yerin ya da mekânın kutsiyet kazanması farklı şekillerde olabilir. Örneğin bir dinin kurucusu kabul edilen kişinin doğduğu ve yaşadığı yerlere, mekânlara kutsallık atfedilebilir. Buda'nın doğduğu, tebliğ faaliyetinde bulunduğu ve vefat ettiği yerlerin Budizm'de kutsal kabul edilmesi böyledir. Bunun dışında dinin kabul ettiği bir Yüce Varlık'ın veya Tanrı'nın kutsadığı kabul edilen yerler vardır. Tanrı Yahve'nin önce Hz. Davud'a ardından Hz. Süleyman'a Beytülmakdis'i inşa etmelerini söylediği Kudüs'ün ya da vahiy meleği Cebrail'in tecelli ettiği ve Hz. Muhammed'e ilk vahiy getirdiği yer olan Mekke'nin kutsiyet kazanması bu şekildedir. Öte yandan zaman içerisinde bir dinin müntesiplerince anlam yüklenen bir kişinin yaşadığı yer de kutsal kabul edilebilir. Velilerin, azizlerin ve ermişlerin yaşadıkları şehirler bu tür kutsal mekânlar arasındadır.

Kutsiyet atfedilen bütün bu mekânların ortak paydası, söz konusu yerlerde “ilahi” ve “kutsal” olanın tezahür etmiş olmasıdır (*hiyerofani*). Mukaddes kabul edilen bu yerler, inananlar için olağanüstü niteliklere sahip, zamanın ötesinde tecrübelerin yaşandığı ve hakikat ile doğrudan temas kurulan mekânlardır. Bu özel niteliklere sahip mekânlara yolculuk

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Öğretim Üyesi.